

7. Теорія і методика виховання

Формування відповідального ставлення до природи в учнів 5–9 класів сільської школи у процесі позакласної виховної роботи

Малинівська Л.І.

кандидат педагогічних наук

доцент кафедри охорони праці та цивільної безпеки

Актуальність дослідження. Охорона природного середовища від забруднення й руйнації, збереження генетичної різноманітності біосфери, здоров'я людей, забезпечення їх продуктами харчування є глобальними проблемами, що потребують негайного вирішення. У „Концепції неперервної екологічної освіти та виховання в Україні“ зазначено, що настав час виховувати підрастаюче покоління не у згубній традиції якомога більше брати від природи, а в іншому, притаманному українському народові, гармонійному співіснуванні з природою, раціональному використанні та відтворенні її природних багатств, у готовності постійно оберігати природні цінності. Вирішення цих завдань вимагає від сучасної школи виховання в учнів відповідального ставлення до природи на основі усвідомлення єдності людини і природи та вироблення в них екологічно доцільної поведінки.

Актуальність дослідження зумовлена необхідністю розробки і впровадження у виховний процес загальноосвітньої школи змістових й адекватних викликам часу інноваційних технологій формування відповідального ставлення учнів до природи, а також існуючими суперечностями:

- між соціальним запитом суспільства на високоосвічену екологічно відповідальну особистість та наявним рівнем підготовки учнів за традиційною системою навчання й виховання;
- між необхідністю ефективного цілеспрямованого формування відповідального ставлення особистості до природи й рівнем підготовленості педагогів до здійснення цього процесу;
- між соціальною значущістю формування відповідального ставлення

учнів до природи для гармонізації взаємин у системі „людина-природа“ й недостатньою розробленістю цієї проблеми в науково-теоретичному та методичному аспектах;

– між традиційною організацією навчальної діяльності учнів та можливістю доцільного вибору форм і методів їх діяльності в позаурочний час.

Упродовж останніх років у філософській, психолого-педагогічній літературі активізується увага до проблем, пов'язаних із формуванням відповідального ставлення зростаючої особистості до природи. Ця філософсько-культурологічна, соціальна і, зокрема, педагогічна проблема є актуальною протягом усього історичного шляху розвитку людства.

Філософське осмислення єдності людини і природи окреслюється в наукових доробках В. Вернадського, О. Галєєвої, Е. Гірусова, М. Голубця, О. Дорошко, М. Кисельова, В. Крисаченка, М. Мойсеєва, В. Нестеренка, Г. Платонова, І. Сафонова, І. Фролова та інших. Помітна роль у розв'язанні проблеми відводиться у дослідженнях педагогів-гуманістів: Я. Коменського, М. Монтессорі, Ж. Руссо, Й. Песталоцці, А. Дістерверга, О. Герда, а також вітчизняних педагогів: К. Ушинського, Г. Сковороди, Г. Ващенко, С. Русової, А. Макаренка, В. Сухомлинського, М. Стельмаховича, які приділяли особливу увагу формуванню відповідального ставлення учнів до природи, суспільства, найближчого довкілля. Психолого-педагогічні основи формування знань, умінь і навичок взаємодії у системі „природа-людина-суспільство“ охарактеризовано в працях І. Беха, Л. Виготського, О. Грошовенко, С. Дерябо, О. Кононко, О. Леонтєва, О. Плахотнік, С. Рубінштейна, В. Тернопільської, В. Ясвіна та інших. Теоретико-методичні засади екологічної освіти досліджено в працях Н. Бібік, Н. Коваль, Г. Пустовіта, Н. Пустовіт, О. Савченко, Г. Тараненко, Г. Філіпчука.

Актуальними в контексті нашого дослідження є ідеї В. Анучина, Л. Архангельського, М. Верогіліна, А. Захлебного, І. Зверєвої, О. Плахотнік, З. Плохій, А. Степанюк, І. Суравєгіної, В. Червонецького щодо взаємодії учнів різних вікових груп із природою. Окреме місце в аналізі досліджуваної

проблеми належить науковим працям, в яких основна увага надається практичним аспектам екологічного виховання в умовах шкільного та позашкільного навчально-виховного процесу (Л. Биковська, А. Волкова, В. Вербицький, С. Ковальов, С. Лебідь, Г. Пустовіт, А. Сиротенко, І. Сяська та інших). На рівні психологічного та педагогічного аналізу над проблемою відповідальності працювали: К. Абульханова-Славська, І. Бех, М. Боришевський, Л. Виготський, Г. Костюк, М. Левківський, А. Маслоу, К. Муздибаєв, Ж. Піаже, К. Роджерс, А. Роттер, Л. Колберг, О. Плахотнік, М. Савчин, В. Тернопільська, К. Хелкома та інші, досліджуючи сутність і структуру поняття „відповідальність“.

Проведений науковий аналіз досліджень дає підстави визначити поняття „відповідальне ставлення до природи“ як цілеспрямований процес формування в учнів стійкої системи ціннісних орієнтацій екологічного характеру, специфічних умінь і навичок природоохоронної роботи, готовності приймати екологічно доцільні рішення й слідувати їм.

З'ясовано, що особливості формування відповідального ставлення підлітків до природи значною мірою зумовлюються їх життєвим досвідом, рівнем розвитку самосвідомості та специфікою вікових змін на основі стійкої системи ціннісних орієнтацій. Підлітковий вік є перехідним періодом від залежного дитинства до відповідальної й самостійної дорослості і пов'язаний з важливими змінами в структурі їх особистості. У підлітків зростає здатність до подолання труднощів, вияву рішучості, наполегливості, відповідальності, адже саме тому цей період є сензитивним для формування екологічної свідомості як вирішального фактора в гармонізації відносин у системі „людина-природа“. Відтак у підлітків природні об'єкти суб'єктифікуються (набувають статус суб'єкта зі спілкування і дії та суб'єкта власної життєдіяльності), що визначає їх мотивацію в ставленні до природи. Змістова структура відповідального ставлення до природи в учнів 5–9 класів сільської школи репрезентована ***потребово-мотиваційним, інформаційним та практичним компонентами.***

Потребово-мотиваційний компонент інтегрує цінності, установки, переконання особистості й слугує основою формування мотивів відповідального ставлення учнів до природи. Він передбачає сформованість моральних почуттів, наявність ціннісного ставлення учнів до природи, позитивні мотиваційні установки на взаємодію з природою, розвинуту емпатію.

Інформаційний компонент включає знання про способи відповідального ставлення до природи, екологічну компетентність особистості та усвідомлення вихованцями доцільності їх виявлення. Цей компонент також репрезентується у розумінні учнями взаємозв'язків елементів у системі „природа-людина“ та здатності до екологічної рефлексії.

Практичний компонент виявляється в екологічній активності учнів, здатності надавати допомогу об'єктам природи, уміннях брати на себе зобов'язання за збереження й охорону природного середовища, пропагуванні природоохоронної роботи серед однолітків.

Відповідно до змістової структури розроблено критерії, показники та рівні сформованості відповідального ставлення до природи в учнів 5–9 класів сільських шкіл. **Критерієм розвитку потребово-мотиваційного компонента** є спрямованість, стійкість, дієвість мотивів відповідального ставлення до природи, характер ціннісних установок учнів на взаємодію з природою, відповідальне ставлення до її об'єктів, а показниками: наявність емоційно-позитивного ставлення до об'єктів природи, розвинута екологічна емпатія.

Критерієм інформаційного компонента є глибина осмислення, міцність знань про відповідальне ставлення учнів до природи та доцільність оволодіння ними, а показниками визначаються: розуміння сутності відповідального ставлення особистості до природи та усвідомлення необхідності його виявлення у щоденній життєдіяльності, знання основних правил поведінки і взаємозв'язків у системі „природа-людина“, основних екологічних понять, термінів.

Практичний критерій дає змогу встановити ступінь розвитку в учнів умінь відповідального ставлення до природи, їх стійкість. Показниками цього критерію є: оволодіння учнями вміннями й навичками, які дозволяють

приводити спостереження в природі за змінами, що пов'язані з наслідками діяльності людини, пропагувати відповідальне ставлення до природи серед своїх однолітків, брати посильну участь у природоохоронних заходах, дотримуватися правил поведінки у природному середовищі.

Таким чином, що успішне виховання відповідального ставлення до природи в учнів 5–9 класів здійснюватиметься за умови: розвитку в учнів відповідального ставлення до природи як їх особистісної цінності; застосування у виховній діяльності новітніх технологій; організація природоохоронної діяльності учнів; систематичне діагностування та корекція рівнів сформованості відповідального ставлення до природи в учнів; розвиток доцільних моделей взаємин у системі „природа-людина“; науково-методичне забезпечення виховного процесу.

Література:

1. Авдєєва В. В. Екологічна освіта як невід'ємна складова професійної підготовки учителів біології / В. В. Авдєєва // Динаміка наукових досліджень : матеріали III Міжнар. наук.-практ. конф. Вип.25 : Педагогіка. – Дніпропетровськ : Наука і освіта, 2004. – С. 6-7.

2. Актамов И. Г. Культурно-образовательная среда как фактор формирования экологической ответственности современных школьников : автореф. дисс. на соискание науч. степени канд. пед. наук : спец. 13.00.01 „Общая педагогика, история педагогики и образования” / И. Г. Актамов. – Улан-Удэ, 2007. – 23 с.

3. Бех І. Д. Відповідальність особистості як мета виховання / Бех І. Д. // Початкова школа. – 1994. – №9. – С. 4-8.

4. Білик Л. І. Екологічна відповідальність : граючись навчаємось: [навч. посіб.] / Білик Л. І. – Черкаси : Вертикаль, 2004.–320 с.

5. Демчук Л. І. Формування у школярів-підлітків відповідального ставлення до природи / Л. І. Демчук // Вісник Житомирського педагогічного університету. – 2005. – Випуск 25. – С. 191-194.

6. Демчук Л. І. Формування відповідального ставлення до природи як проблема в науковій літературі / Демчук Л. І. // Вісник Житомирського педагогічного університету. – 2008. – №37. – С.191-194.

7. Developing Environmental Education In Finland // UNESCO-UNEP International Congress On Environmental Education And Training (Moscow, USSR, 17-21 August, 1987). – Helsinki : Ministry Of Education, 1987. – P. 4-10.